

SOCIAL- OCH HÄLSOVÅRDSUTSKOTTETS UTLÅTANDE 22/2009 rd

Statsrådets redogörelse om Finlands politik för de mänskliga rättigheterna

Till utrikesutskottet

INLEDNING

Remiss

Riksdagen remitterade den 9 september 2009 Statsrådets redogörelse om Finlands politik för de mänskliga rättigheterna (SRR 7/2009 rd) till utrikesutskottet för beredning och bestämde samtidigt att de övriga fackutskotten kan, om de så önskar lämna utlåtande till utrikesutskottet, före den 18 december 2009.

Sakkunniga

Utskottet har hört

- enhetschef Sofie From-Emmesberger, utrikesministeriet
- konsultativ tjänsteman Viveca Arrhenius, social- och hälsovårdsministeriet
- riksdagens justitieombudsman Riitta-Leena Paunio
- barnombudsman Maria Kaisa Aula

- överdirektör Marja Vaarama och utvecklingschef Minna Piispa, Institutet för hälsa och välfärd
- överinspektör Eija Hynninen-Joensivu, länsstyrelsen i Södra Finlands län
- utvecklingsdirektör Liisa Saaristo, Föreningen för mental hälsa i Finland
- rättighetsbevakningsjurist Liisa Murto, Handikappforum rf
- professor Pentti Arajärvi
- professor Marja Jylhä
- professor Matti Mikkola.

Skriftligt utlåtande har lämnats av

- professor Sirkka-Liisa Kivelä, Åbo universitet
- enhetschef Harriet Finne-Soveri, Institutet för hälsa och välfärd.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Motivering

Redogörelsen är en omfattande och mycket helhetssammanfattande beskrivning av de grundläggande och mänskliga rättigheterna i Finland. I det nationella avsnittet redogör statsrådet för brister i hur de grundläggande och mänskliga rättigheterna fullföljs och föreslår projekt för att avhjälpa bristerna.

Det är positivt att redogörelsen extra mycket fokuserar på utsatta grupper, bland annat barns och funktionshindrades, rättigheter. Likaså är det positivt att de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna (ESK-rättigheterna), och särskilt de sociala rättigheterna, behandlas med avseende på åtgärder för att förebygga fattigdom och utslagning. Men redogörelsen går nästan inte alls in på avgöranden från de organ som

övervakar mänskliga rättigheter eller hur det är ställt med rättigheterna i Finland, om man ser på organens praxis.

Sett i ett internationellt perspektiv hör Finland tillsammans med de övriga nordiska länderna till de länder som bäst tar hand de mänskliga rättigheterna. Det är förtjänstfullt att det internationella avsnittet har prioriteringar och utvecklingsmål för de kommande åren.

Utskottet menar att också det nationella avsnittet hade varit betjänt av att regeringen hade lagt fram sina åtaganden visavi de mänskliga rättigheterna och lagt upp ett handlingsprogram för hur de ska fullföljas. I bedömningen av de ekonomiska och sociala rättigheterna bör man försöka finna jämförbara fakta om hur många människor som lever i fattigdom och vilka resultat som har nåtts i bekämpningen av fattigdom.

Utskottet menar att rättigheterna bör tillgodoses med utgångspunkt i att frihetsrättigheterna och de sociala rättigheterna tillämpas samtidigt. Det betyder att människor måste få socialt skydd (till exempel tjänster, slutna vård) med respekt för deras människovärde, självbestämmanderätt och andra grundläggande friheter. Men respekt för de grundläggande friheterna får inte leda till att de sociala rättigheterna blir eftersatta.

I satsningarna på att förbättra de grundläggande och de mänskliga rättigheterna är det viktigt att komma ihåg att kränkningar av rättigheterna måste kompenseras. Det måste finnas rättssäkerhetsmedel att ta till vid passivitet från förvaltningsmyndigheternas sida och vid fördröjningar i förvaltningen och förvaltningsprocessen. Även för försörjningen är det nödvändigt att handläggningstiderna för besvär, till exempel i besvärskommittén för social trygghet, blir rimliga.

Redogörelsen fokuserar på kvinnors, barns, funktionshindrades, sexuella minoriteters, könsminoriteters och urfolkens rättigheter. I sin genomgång koncentrerar sig utskottet på de grundläggande och mänskliga rättigheterna för äldre, bland annat för att de inte ges ett eget avsnitt i redogörelsen.

Äldres grundläggande och mänskliga rättigheter

Att befolkningen blir äldre är en utvecklings-trend som i allra högsta grad berör hela vårt samhälle och frågan måste också behandlas i ljuset av debatten om de grundläggande och mänskliga rättigheterna. Riksdagens justitieombudsman och länsstyrelserna har i sin övervakning uppgat allvarliga brister i äldrevården och i synnerhet i den slutna vården, till exempel i de äldres självbestämmanderätt.

År 2005 var 16 procent av befolkningen över 65 år. En befolkningsprognos visar att andelen kommer att vara 23 procent 2020. Enligt redogörelsen har de äldre de senaste decennierna fått bättre hälsa och funktionsförmåga samtidigt som den förväntade livslängden har ökat. Den nedgång i mortaliteten och den förbättrade funktionsförmågan gäller dock mest åldersgruppen 65—80 år. Bland de allra äldsta, gruppen över 85 år, har funktionsförmågan inte förbättrats, visar studier. Det är de som behöver mest service och är den grupp som ökar snabbast i framtiden. Hög ålder kan till exempel vara en orsak till att äldre inte får rehabilitering som förbättrar funktionsförmågan.

Studier visar att de nya generationerna äldre är friskare, förmögnare och aktivare än tidigare generationer. De äldre har bättre utbildningsnivå och större inkomster, den självupplevda funktionsförmågan har förbättrats och bostäderna är i större utsträckning tillgänglighetsanpassade, men ensamheten är fortfarande ett problem. Där emot är välfärden fortfarande inte jämnt fördelad mellan alla äldre. Hjälpbehovet och den bristande hjälpen bland äldre anhopas i åldersgruppen 80—85 år. Det är en kvinnodominerad grupp som har ökat betydligt och till betydande del består av kvinnor med små inkomster och som därför drabbas hårdast av serviceavgifter och höjningar av dem. Det är viktigt att göra mer för att bekämpa fattigdomen bland äldre.

Enligt 40 a § i socialvårdslagen är kommunen skyldig att ge personer som fyllt 75 år möjlighet att få sitt behov av socialvård utvärderat senast den sjunde vardagen efter att behovet har lagts fram. Utvärderingen bör ge en samlad bild av

servicebehovet, och då måste personens livskvalitet, funktionsförmåga och sociala förhållanden beaktas. Dessutom behövs det tydliga kriterier för utvärdering av servicebehovet. Utskottet påpekar att utvärderingarna också måste resultera i att de gamla får adekvat service.

I artikel 23 i Europarådets sociala stadga ingår bestämmelser om rätt till socialt skydd för äldre. Artikel 23 föreskriver om ett värdigt liv, tryggad försörjning, rätt till offentlig och offentligt garanterad service och vård på institution för äldre. Enligt artikel 23 ska staterna främja åtgärder för att möjliggöra för äldre att fritt välja livsstil och föra ett oberoende liv i den omgivning som de är förtrodda med så länge de önskar och kan. Enligt uppgifter genomlever 30 procent av de äldre minst tio flyttningar mellan vårdenheter de två sista åren i livet. De äldres självbestämmanderätt måste respekteras vid valet av boendeform och valet mellan boendeformer och service måste basera sig på personens behov och önskemål. Staterna har dock rätt att prioritera olika alternativ för att tillgodose rättigheterna enligt artikeln.

Färre institutionsplatser och större möjligheter till omsorg ligger i linje med kraven på behandling enligt de mänskliga rättigheterna och är rentav en nödvändig förutsättning. Målet i redogörelsen (s. 124) att minska institutionsplatserna relativt sett med mer än hälften på fem år kan dock tolkas som försummelse av de mänskliga rättigheterna, om man inte samtidigt visar att det finns fungerande alternativ.

Hemmaboende äldres hjälpbehov har ökat, särskilt med vardagssysslor och besök. Samtidigt har den allmänna hemtjänsten som äldre behöver för att bo kvar hemma minskat utan att minskningen har kunnat kompenseras med hjälp från den tredje sektorn eller privata vårdgivare. Det är sannolikt mycket åldersstigna kvinnor utan möjligheter att få service annat än via offentlig sektor som drabbas hårdast av bristen på service. Också den hjälp som ges hemma bör bättre anpassas till de äldres behov. De bör bland annat få mer hjälp med städning och besök för att kunna bo kvar. Vidare måste man aktivt utveck-

la mellanformer mellan vård hemma och på institution och nya metoder för att omsätta dem.

De äldres rättigheter är hotade dels av att servicen är otillräcklig, dels av att servicen ändras. För att kunna köpa tjänster och använda servicecheckar måste de vårdbehövande kunna skaffa information, jämföra tjänster, välja och avtala om service. Äldre och i övrigt hjälplösa människor kan ha kraftigt nedsatt förmåga eller vilja att träffa val. När tjänster allt mer flyttar över till webben är det lättare att få information. Däremot kan det ställa till med problem för de som har sämre möjligheter eller kapacitet att på egen hand använda nya verktyg eller ta emot information.

Större valmöjligheter har en inbyggd risk att människor inte får nödvändig service och att ojämlikheten ökar. Normalt tillämpas konsumentskyddet på handel med varor och tjänster, men inte i tillräcklig omfattning på tjänster till äldre, menar utskottet. Utöver kvalitetskriterier och kvalitetsrekommendationer behövs det förpliktande lagstiftning för att tillgodose de äldres rättigheter. Den måste förbättra situationen för de som behöver omsorg och vård och deras jämlika rätt till tillräcklig socialtjänst. Dessutom behöver äldreomsorgen övervakas och styras bättre.

Andra extra utsatta grupper

På senare år har utskottet behandlat frågor kring funktionshindrades rättigheter, bland annat i samband med den handikappolitiska redogörelsen, FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och en ändring av lagen och hjälp och stöd på grund av handikapp. Lagen har preciserats bland annat med bestämmelser om gravt funktionshindrades rätt att få personlig assistans.

Enligt vad utskottet har erfarit kräver konventionen att tvångsåtgärder i vården av utvecklingsstörda regleras. Också riksdagens justitieombudsman har upprepade gånger påpekat samma sak. Utskottet upprepar här sin tidigare ståndpunkt att behovet av lagändringar så snart som möjligt måste bedömas för att Finland ska kunna ratificera FN-konventionen utan att behöva komma med reservationer (ShUU 3/2007 rd).

För att personer med funktionshinder ska behandlas lika krävs det åtgärder också från andra förvaltningar, till exempel tillgänglighetsanpassade förvaltnings- och servicehus. För att förebygga fattigdom bland funktionshindrade är det viktigt att deras rätt att arbeta på lika villkor stärks. Arbete är dessutom en av de faktorer som mest påverkar självbestämmanderätten och medverkar till att skapa ekonomisk trygghet och sociala nätverk. Förbud mot diskriminering i arbetslivet behövs, men lika viktigt är det att ge funktionshindrade möjligheter att arbeta, göra karriär och återgå i arbete.

Institutet för hälsa och välfärd har startat en brett upplags studie om invandrades hälsa och välfärd och deras servicebehov. Med hjälp av resultaten kan servicen till invandrare ordnas och utvecklas bättre efter deras behov. Då är det viktigt att beakta att äldre invandrare inte alltid har nödvändiga språkkunskaper. Invandrare måste få information om vilka grundläggande och mänskliga rättigheter som gäller i Finland. Föräldrarna till invandrabarn måste få positivt stöd i sitt föräldraskap och hjälp med att sätta gränser utan att kroppsaga.

Barnens rättigheter har beaktats i reformen av barnskyddslagstiftningen. Utskottet påpekar i detta sammanhang att de brådskande placeringarna utanför hemmet och omhändertagandena har ökat. Det beror åtminstone delvis på att lagändringen syftade till att det ska vara lättare att göra anmälningar och uppdaga latent barnskyddsbehov. Åtgärderna är dock så många att

de skvallrar om kränkningar av de grundläggande och de mänskliga rättigheterna. Följaktligen krävs det effektiva åtgärder, bland annat mer skolhälsovård och andra tjänster, och insatser för att minska fattigdomen bland barnfamiljer och förebygga marginalisering.

Unga som riskerar att slås ut är ett stort orosmoment och de behöver skydd. Ofta har de efter grundskolan fått varken yrkesutbildning eller regelbundet arbete. Barns grundläggande och mänskliga rättigheter måste också analyseras i ljuset av minoriteternas särskilda behov, bland annat romanibarn, samiska barn, invandrabarn och barn med funktionshinder.

När det gäller personer med missbruksproblem och psykisk ohälsa handlar de grundläggande och de mänskliga rättigheterna mycket om tillgång till vård. Nedsärningar kan drabba dessa grupper oftare än andra eftersom de hör till de svagaste i vårt samhälle. Genom att tillhandahålla adekvat missbruks- och psykvård kan man sannolikt förbättra deras möjligheter att få arbete och motarbeta utslagning och utsatthet. Med missbruks- och psykvård kan man i hög grad påverka exempelvis behovet av barnskydd och förekomsten av familjevåld, ett tema som tas upp i redogörelsen.

Utlåtande

Social- och hälsovårdsutskottet meddelar

att utrikesutskottet beaktar det ovan sagda.

Helsingfors den 11 december 2009

I den avgörande behandlingen deltog

ordf. Juha Rehula /cent
vordf. Sirpa Asko-Seljavaara /saml
medl. Outi Alanko-Kahiluoto /gröna
Risto Autio /cent
Arja Karhuvaara /saml
Anneli Kiljunen /sd
Marjaana Koskinen /sd

Håkan Nordman /sv
Markku Pakkanen /cent
Päivi Räsänen /kd
Paula Sihto /cent
Satu Taiveaho /sd
Lenita Toivakka /saml
Erkki Virtanen /vänst.

Sekreterare var

utskottsråd Harri Sintonen.